

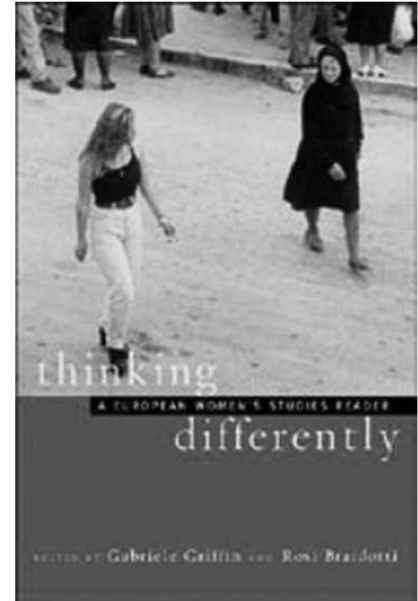
Kapitel 6 handler om køn, fattigdom og vold i familier. Ellis refererer undersøgelser, der har vist, at fattigdom virker meget forskelligt på mænd og kvinder i Caribien: Fattigdom ødelægger mænds netværk, mens kvinders netværk i tilsvarende situationer nærmest styrkes. Hun diskuterer, om forholdet skyldes en stadig mere skrøbelig økonomi i samspil med en genopblussen af kvindebevægelsen, som følger med en voksende global anerkendelse af kvinders styrker og rettigheder. Således argumenterer Ellis for, at mænd i Caribien er særligt marginaliserede og kriseramte. I bogens sidste kapitel gør hun rede for organisationer, teknikker og instrumenter indenfor *Gender and Development*-tilgangen, kønsanalyse, -planlægning og -mainstreaming.

Patricia Ellis er konsulent og tilhører det udviklingsindustrielle kompleks. Hun anser de engelsktalende caribiske stater som udviklingslande. Heraf følger, at Ellis hæfter sig ved de traditionelle, strukturelle træk ved ulande nemlig de caribiske økonomiers svagheder og samfundsmæssige mangler, som hun dokumenterer og vil vise en vej ud af. Ellis beskæftiger sig ikke med historie, kultur og forskellighed. Man får ikke indtryk af det særlige ved de caribiske nationer: Deres afhængighed af USA, af turisme, den særprægede, men sårbare natur, de kaotiske politiske forhold, narkotikahandel, den vidunderlige sammensatte musik og mundtlige kultur og den højt udviklede skønlitteratur. Bogens formuleringer er

korte og kontante, dog ind imellem livet op med udsagn og synspunkter fra de kvinder det hele handler om.

For en læser i Danmark er der rigeligt med opremsninger af lokale organisationer og aktiviteter. Til gengæld er der mulighed for på ret kort plads at få en fornemmelse af, hvor skoen trykker, når det gælder caribiske kvinders muligheder for udvikling og fremskridt. Desværre er det kun omslaget, der er farverigt. De mange tabeller og oversigter i bogen er mere nyttige end kønne. Det gælder også hele værket: Det er en brugsbog, som kan skabe hurtigt overblik og har nyttige faktuelle oplysninger. Hvis man vil opløftes og opleve Caribiens fascinerende historie og kultur, kan man bruge bibliografien til at komme videre og læse nogle af Caribiens mange glimrende kvindelige skønlitterære forfattere.

*Bodil Folke Frederiksen,
cand.mag., lektor
Internationale Udviklingsstudier
Roskilde Universitetscenter*

EUROPÆISKE KVINDE- OG KØNSSTUDIER

Gabriele Griffin og Rosi Braidotti (red.): Thinking Differently. A Reader in European Women's Studies. 2002, Zed Books, London & New York. 405 sider, £16.95.

Af Christel Stormbøj

Internationalisering af uddannelser og forskning har for længst sat sig spor inden for kvinde- og kønsforskning. Sideløbende med europæiseringen og udviklingen af EU har der været igangsat en række aktiviteter, der sigter på at fremme udvekslingen af studerende og forskere samt at skabe netværk mellem institutioner, der udbyder kvinde- og kønsstudier, på tværs af de europæiske lande. ATHENA,¹ et netværk finansieret af Den Europæiske Kommission, har været én af de centrale drivkræfter. Netværket har samtidig været arnestedet for tilblivelsen af *Thinking Differently*, der er

den første lærebog i europæiske kvinde- og kønsstudier.

Bogen er motiveret af to forhold: dels at europæiske kvinde- og kønsforskere arbejder er lidet kendt uden for egne hjemlande og dels, at der findes distinkt europæiske vinklinger på kvinde- og kønsforskningens problemstillinger og temaer, som hidtil ikke har været profileret i et tilstrækkeligt omfang. Det er bogens ambition at rette op på begge forhold. Dermed åbner den op for at gøre den feministiske kanon mere mangfoldighed gennem inklusion af det tankegods, der ligger i europæiske lærdomstraditioner, og som på afgørende måde har præget produktionen af feministisk viden i forskellige dele af Europa. Samtidig formår bogens forfattere, en gruppe af forskere fra Nord-, Syd-, Øst- og Vesteuropa, at lancere en række nye forskningsspørgsmål inden for europæisk kvinde- og kønsforskning.

At vi på tværs af de europæiske lande har så lidt kendskab til den viden, som vore kvinde- og kønsforskningsskolleger skaber, skyldes, ifølge bogens redaktører, især den anglo-amerikanske dominans af den feministiske vidensproduktion. Der er tre, delvis historisk bestemte, årsager hertil. For det første institutionaliseredes kvinde- og kønsstudier som akademiske discipliner ikke kun tidligere, men også i større omfang i USA og England end i de fleste andre europæiske lande. Det har betydet, at den feministiske viden, som blev udviklet allerede i 70'erne og de tidlige 80'ere fra dette centrum,

spredtes til de (øvrige) europæiske lande i takt med, at de etablerede egne kurser i kvinde- og kønsforskning. For det andet kan den anglo-amerikanske dominans forklares ud fra attraktionsværdien af den erkendelsesteori, som har ligget til grund for store dele af den engelsk-amerikansk feministiske vidensproduktion. Denne årsagsforklaring har dog en mere hypotetisk karakter end de øvrige. Empirisme, som ligger tæt på en commonsense forståelse, tillige med en afstandtagen fra abstraktion og teori kan have haft en særlig appel til kvinde- og kønsforskning, idet en central antagelse her inden for har været, at erfaring udgør en privilegeret kilde til erkendelse af verden og dermed til produktion af viden om kvinders væren og færden. For det tredje, hvilket synes umiddelbart plausibelt, har det engelske sprog, som er blevet sproget i al international kommunikation, befordret det anglo-amerikanske hegemoni. Arbejder, der ikke er skrevet på eller oversat til engelsk, har derfor stærkt begrænsede muligheder for at blive udbredt. Endvidere, i fald at sproget på afgørende vis er bestemmende for tænkningen, hvilket udgør én af de mest centrale indsigter, der er resultat af det 20. århundredes sprogfilosofiske debat, implicerer det engelske sprogs dominante position ikke kun en standardisering af tænkningen, men også en negligering af de aspekter af perceptionen, som brugen af andre sprog åbner op for. Ikke alene bogens titel, *Thinking Differently*, men også sam-

mensætningen af forfattergruppen vidner om, at denne sprogfilosofiske indsigt tages alvorligt. Dermed fremmes en forståelse af, at kvinde- og kønsforskere i Europa i princippet kan tænke og betragte feministiske temaer og problemstillinger på andre måder end de forskere, der er født i engelsktalende lande.

Bogens store fortjeneste er dens overvejelser af betydninger og implikationer af "europæiskhed" for kvinde- og kønsforskning i et epistemologisk, videnspolitisk samt tematisk perspektiv. Overvejelser af de geopolitiske implikationer af Europa for vidensproduktionens form og indhold, altså af hvad der kaldes "the politics of location" og/eller "the situatedness of knowledge", ligger i tråd med, hvad der har været, og fortsat er, en central antagelse i kvinde- og kønsforskningen. Fra 80'erne og fremefter er der blevet slået til lyd for, at forskerens indlejring i tid og rum, sociale situerethed samt politiske og følelsesmæssige investering i sociale kampe inden og uden for elfenbenstårnet har afgørende betydning for erkendelsesmulighederne og har implikationer i både opdagelses- og gyldighedskonteksten.²

I den absolut læseværdige introduktion gives et kalejdoskopisk vue over det mangfold af implikationer, som Europa, forstået som en idé, et regulerende ideal og/eller en geopolitisk virkelighed, har for vidensproduktionen blandt europæiske kvinde- og kønsforskere. Der anlægges både et videnssociologisk, – historisk og

-politisk perspektiv. Dermed åbenbares ikke kun unikke træk ved det europæiske kontinents historie og nogle særlige konditioner, som har haft essentiel betydning for lærdomstraditionerne i de forskellige europæiske lande og for fokuseringen på særlige temaer og fænomener i videnskaben. Men også en række prekære, politiske udfordringer, som Europa står overfor som resultat af den fortsatte integration i et, ideelt set, mere forenet Europa (migration, transnationalt medborgerskab, racisme, fremmedhad, nationalistiske bevægelser, højre populisme etc.). Samtidig introduceres en række temaer i kvinde- og kønsforskningen, inden for hvilke specifikt europæiske dimensioner bliver stadig mere synlige. Det drejer sig om de fortsatte grundlagsteoretiske debatter om køn, identitet/forskel, seksualitet, race og etnicitet samt temaer vedrørende seksuel vold og familie. I redegørelsen for, hvad der menes med "europæiske dimensioner", bliver det endnu engang tydeligt, at ét vægtigt ærinde med bogen er at øge anerkendelsen af forskellighed i den feministiske vidensproduktion. Der skelnes derfor mellem på den ene side *en* europæisk dimension, der søger at indramme det pan-europæiske og dermed det egentlige transversale, og på den anden side europæiske dimensioner, der afspejler diversiteten af positioner inden for europæisk kvinde- og kønsforskning.

Der er i tråd med kvinde- og kønsforskningens tværfaglighed, metode- og teoripluralisme

stor spændvidde i bogen, både hvad angår temaer, genrer og faglige discipliner. Genremæssig rummer bogen rene teori- og begrebsdiskuterende bidrag; bidrag der består af redegørelser for empiriske analyse-resultater samt historiografiske bidrag. Ligeledes er såvel historikere, filosoffer, politologer som litterater blandt dens bidragsydere.

Bogen falder i syv hoveddele. Der behandles så forskelligartede temaer som "Kvinder som sociale og politiske enheder" (del 1), "Race og etnicitet" (del 3), "Sex/gender terminologien" (del 6), samt "De europæiske kvindebevægelsers fremvækst og forfald" (del 7). De bidrag, der især fungerer som øjenåbnere, er de, som enten beskæftiger sig med nye eller hidtil "fortrængte" problemstillinger i lyset af nyere, transeuropæiske forandringsprocesser, eller som behandler deres temaer i krydsfeltet mellem et nationalt, et regionalt og et pan-europæisk perspektiv. Til førstnævnte gruppe hører eksempelvis de bidrag, der afsøger konsekvenserne af Europas gentagne erfaringer med krig for kvinder og interetniske relationer, især i form af etniske udrensninger. Et i Europa velkendt problemperspektiv, der tematiserer den oplyste og civiliserede verdens bagside, rationalitetens slåen om i sin tilsyneladende modsætning, irrationalitet og barbari, bl.a. udtrykt gennem forfølgelse og systematisk udryddelse af hele befolkningsgrupper, viser sig stadig at være højaktuelt.³ Dette perspektiv ligger også

som en understrøm i flere af de øvrige bidrag i bogen, der fokuserer på de politiske, sociale og kulturelle implikationer af migration i Europa, og som analyserer racisme, fremmedhad og nationalisme i lyset af Europas koloniale historie. Bidrag, der omhandler racisme, udmærker sig endvidere ved at forstå denne i sammenhæng med såvel en national, regional som transeuropæisk historie.

Analysen af velfærdsstatens konsekvenser for kvinders sociale og politiske position, samt implikationerne af dens nuværende "krise" inviterer også til et transeuropæisk perspektiv. Eksempelvis demonstreres det, at forskellige måder at klassificere de europæiske velfærdsstater på giver anledning til højst forskellige resultater, når det er de enkelte velfærdsstaters venlighed over for kvinder, som vurderes. Imidlertid er det problematisk at tale om velfærdsstatens død, hvilket forekommer gentagne gange i bogen, når der snarere er tale om en række stadig pågående restruktureringer.

Et sidste eksempel, der illustrerer diversiteten i feministisk tænkning, omhandler betydningen af fransk, psykoanalytisk teori ikke kun for politikkonceptionen, men også for den politiske praksis i Europas sydlige region. En idealtypisk Sydeuropæisk, affektiv forståelse af politik, drevet frem af følelser og passionerede medborgere, modstilles en Nordeuropæisk og anglo-amerikansk politikkonception, der er informeret af Oplysningens subjektfilosofi, og som anskuer politik

som et helt igennem rationelt forhold.

Udgivelsen af *Thinking Differently* er et rosværdigt forsøg på at gøre en forskel. Den rokker ved det anglo-amerikanske hegemoni, skaber større forskellighed i den feministiske kanon, beforder en to-vejs trafik på tværs af Atlanten, samt profilerer distinkt europæiske, feministiske tankeuniverser. Om den imidlertid fungerer som en lærebog, er jeg langt mere i tvivl om. Sine steder lukker den sig omkring sig selv både tematisk og stilistisk, hvilket på paradoksal vis hænger sammen med dens ærinde: at profilere europæisk feministiske temaer og forståelsesformer.

NOTER

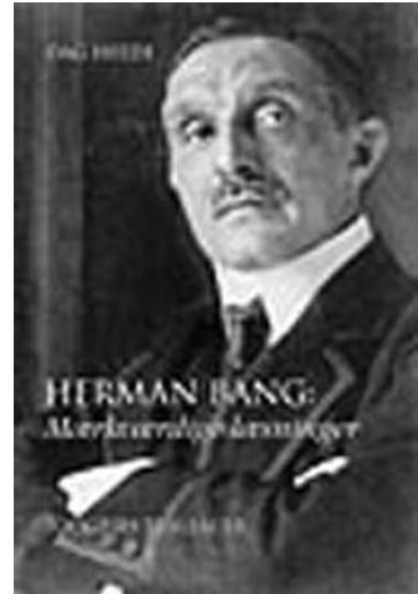
1. ATHENA blev etableret i 1996 og består i dag af flere end 100 højere uddannelsesinstitutioner i Europa inden for kvinde- og kønsstudier samt -forskning.
2. Jf. f.eks. Haraway 1991; Harding 1986 & 1991; Stormhøj 2003.
3. Sådanne refleksioner findes eksemplarisk i de kritiske teoretikere Adorno & Horkheimers civilisations- og fornuftskritiske hovedværk *Oplysningens dialektik* (1993), samt Baumanns *Moderinitet og Holocaust* (1994).

LITTERATUR

- Bauman, Zygmunt (1994): *Moderinitet og Holocaust*. Hans Reitzels Forlag, København.
- Haraway, Donna (1991): "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the

- Privilege of Partial Perspectives", in *Simians, Cyborgs and Women. The Reintervention of Nature*. Free Association Press, London.
- Harding, Sandra (1986): *The Science Question in Feminism*. Cornell University Press, Ithaca and London.
- Harding, Sandra (1991): *Whose Science? Whose knowledge? Thinking from Women's Lives*. Open University Press, Milton Keynes.
- Horkheimer, Max & Theodor Adorno (1993): *Oplysningens dialektik*. Gyldendal, København.
- Stormhøj, Christel (2003): "Videnskabsteoretiske positioner i samfundsvidenskabelig, feministisk teori", in Fuglsang, Lars & Poul Bitsch Olsen (red.): *Videnskabsteori i samfundsvidenskaberne*. Roskilde Universitetsforlag, Frederiksberg.

*Christel Stormhøj, ph.d., lektor
Institut for Samfundsvidenskab
og Erhvervsøkonomi
Roskilde Universitetscenter*

PROJEKT FIKSERBILLEDE

*Dag Heede: Herman Bang:
Mærkværdige læsninger.
Toogfirs tableauer,
Syddansk Universitetsforlag
2003. 275 sider, illustreret,
268 kr.*

Af Svala Vagnsdatter

Lektor i dansk litteratur Dag Heede har i sit arbejde især beskæftiget sig med queerteoriens sprækkeafsøgende tilgang til litteraturens fremstilling af begreber som køn og seksualitet, blandt andet i sin udgivelse *Det umenneskelige. Analyser af seksualitet, køn og identitet hos Karen Blixen* (2001). Nu har Heede så med sine Banglæsninger begået et litteraturkritisk fikserbillede. Et måske-også-syn, som man formentlig er velkommen til at tage med sig efter sidste side.

Hvert af værkets 82 tableauer udgør en scene for en blikjusterende behandling af et aspekt af Bangs forfatterskab. Den appetitvækkende ind-